

М. З. Підвальна,
асистент кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління та права

УДК 342.922:34.037

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ДО АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДУ

*Досліджено поняття та сутність доступу до суду,
проаналізовано особливості доступу до адміністративного суду.
Використано практику Європейського суду з прав людини.
Проаналізовано перешкоди судовому захисту прав особи та окремі
аспекти доступу до адміністративного суду касаційної інстанції.*

Ключові слова: доступ до суду, верховенство права, адміністративний суд, правосуддя.

Сьогодні досить популярний термін “принцип верховенства права”, який вживається не лише політиками, а й науковцями різних галузей права у юридичній літературі. Враховуючи практику Європейського суду з прав людини, одним зі складових елементів змісту принципу верховенства права є доступ до суду. Слід зауважити, що привертають увагу численні дослідження, спрямовані на виявлення проблем функціонування судової системи і формулювання пропозицій для покращення здійснення правосуддя. Зокрема такі дослідження проводяться за підтримки Міжнародного фонду “Відродження” та успішно реалізуються проектом “Україна: справедливе правосуддя” Агентства США з міжнародного розвитку (USAID). Проте, на жаль, громадяни України все ще стикаються з проблемами, які виникають у разі необхідності звернення до суду. Здавалося б, що не повинно бути проблем доступу саме до адміністративного суду, адже завданням адміністративного судочинства є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб’єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень шляхом справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду адміністративних справ. Проте діяльність адміністративних судів також не позбавлена недоліків. Тому в сучасних умовах особливо актуальними є питання подолання перешкод для судового захисту особами своїх прав та інтересів у порядку адміністративного судочинства.

Проблема доступу до суду була предметом як дисертаційних досліджень О. М. Овчаренко, Н. Ю. Сакари, О. А. Уварової, так і висвітлювалась у наукових статтях С. Ф. Демченка, А. В. Лужанського, О. Мариненко, К. В. Ткач та ін. Слід вказати, що доступність правосуддя в адміністративних судах досліджували Н. В. Гришина, І. Колеснікова, А. В. Руденко, М. І. Смокович та інші науковці. Крім того, наявні й інші роботи, присвячені доступності судового захисту в господарському суді, кримінальному та цивільному судочинстві. Та все ж більш детального аналізу потребують проблеми забезпечення доступу саме до адміністративного суду, в тому числі окремі законодавчі “перешкоди” на шляху захисту особою своїх прав у порядку адміністративного судочинства, які виявляються на практиці.

Метою статті є здійснення характеристики проблем забезпечення доступу до адміністративного суду, в тому числі суду касаційної інстанції.

Відповідно до ч. 3 ст. 3 Закону України “Про судоустрій і статус суддів” судова система забезпечує доступність правосуддя для кожної особи в порядку, встановленому Конституцією та законами України [1]. Отже, законодавчо встановленим є термін “доступність правосуддя”. Проте у юридичній літературі зустрічаються різні поняття для позначення досліджуваної категорії. Наприклад, А. В. Руденко використовує терміни “доступність адміністративного судочинства”, “доступність адміністративної юстиції”, “доступність судового захисту”, “доступність правосуддя”, “принцип доступності” [2]. Разом з тим науковець вживає термін “доступність фізичних та юридичних осіб до судового захисту”, з яким не можемо погодитись. А. В. Лужанський використовує поняття “доступ до правосуддя”, “доступність правосуддя”, “доступність судового захисту” [3] тощо. Отже, вважаємо доступ до суду як установи, у якій здійснюється правосуддя, лише частиною доступу до правосуддя, що, у свою чергу, є складовою суб’єктивного права на судовий захист. Тому, зважаючи на зміст категорії “правосуддя”, у контексті цієї статті вказані терміни можна вважати синонімами, але при цьому слід враховувати, що поняття “доступ до суду” є частиною цілого — “доступ до правосуддя”. Крім того, зважаючи на спільний корінь слів “доступ” і “доступність”, вказані слова мають подібне змістове наповнення.

Щоб розкрити суть поняття “доступ до суду”, необхідно дослідити точки зору науковців щодо поняття “доступність правосуддя”. Так, на думку О. М. Овчаренко, доступність правосуддя визначається як такий стан організації судової системи та юрисдикційної діяльності суду в демократичному суспільстві, який задовольняє потребу останнього у вирішенні юридично значущих справ і відповідає закріпленям у міжнародно-правових актах вимогам [4, с. 22].

І. С. Колеснікова встановлює співвідношення категорій “доступність” і “справедливість” та робить висновок, що категорія справедливості в контексті доступності правосуддя в адміністративних судах виявляється через принципи справедливого судового процесу, які кореспондуються із принципами адміністративного судочинства. При цьому доцільно виділяти матеріальну і процедурну справедливість судового адміністративного процесу, що дозволяє розглянути взаємозв’язок ідеї такого процесу з її процесуально-процедурною реалізацією в належній процедурі судового розгляду справи адміністративної юрисдикції [5, с. 4]. І. С. Колеснікова зазначає, що про доступність як певну правову можливість доцільно вказувати у контексті функціонування системи адміністративних судів. Таку правову можливість слід сприймати насамперед як можливість фізичної чи юридичної особи (її представника) звернутись до адміністративного суду за захистом прав, свобод, законних інтересів. Крім звернення за захистом прав, свобод, законних інтересів до адміністративного суду, під певними можливостями (доступністю) правосуддя в адміністративних судах слід розглядати право на справедливе застосування норм права [5, с. 122]. Питання справедливості посідають значне місце у практиці Європейського суду з прав людини. Ключовими елементами справедливого процесу в його практиці вважаються рівність сторін (справедливий баланс), змагальність процедури, наочність відправлення правосуддя, ефективна участь у процесі розгляду справи (адекватне і правильне використання права на захист), швидкий розгляд справи (*justice delayed is justice denied*, що означає: “запізнення правосуддя є відмовою в ньому”) [6, с. 23].

Доступність повинна оцінюватися в двох аспектах. По-перше, модель судового адміністративного процесу, з точки зору її пізнання, повинна бути зрозумілою та доступною, а по-друге забезпечувати можливість реальних дій у межах судового адміністративного процесу, що проявляється у відкритості діяльності судових органів [7, с. 347]. Практика Європейського суду з прав людини виробила мінімальні стандарти доступу до правосуддя. Відповідно до них будь-яка вимога, що стосується громадянських прав та обов’язків, може бути пред’явлена до суду; якщо особа не має коштів на оплату послуг представника, держава зобов’язана надати їй

безкоштовну юридичну допомогу; розгляд справи повинен бути здійснений судом у розумний строк [2, с. 127].

Враховуючи подібність цивільного процесу та адміністративного судочинства, звернемось до дослідження Н. Ю. Сакари, яка поділила всі елементи доступності правосуддя в цивільних справах на дві групи. Так, елементи першої групи, до яких належать “раціональна” юрисдикція суду, право громадського інтересу, належна судова процедура та розумні строки судового розгляду, гарантують безперешкодну реалізацію права на доступ до суду кожної особи. Елементи другої групи, що включає “право бідності” та процесуальні механізми надання правової допомоги, усувають перешкоди, які виникають при зверненні до суду конкретної особи [8, с. 12]. Визначаючи сутність справедливої процедури, Н. Ю. Сакара відштовхується від поняття належної правової процедури, яке виникло в Сполучених Штатах Америки, англійської концепції “природної справедливості”, а також практики та рішень Європейського суду з прав людини щодо тлумачення права на справедливий судовий розгляд. Науковцем запропоновано виділяти поняття “справедливий судовий розгляд” у широкому й вузькому значеннях. У широкому значенні це поняття включає всі елементи, що передбачені п. 1 ст. 6 Європейської конвенції, у вузькому — лише вимогу “справедливості” процедури, яка в тексті статті Конвенції використовується поряд з іншими вимогами; останню для зручності запропоновано називати *належною судовою процедурою*. При цьому Н. Ю. Сакарою запропоновано до поняття належної судової процедури як *елемента доступності правосуддя* включати, по-перше, “фундаментальні принципи належної правової процедури” — сповіщення та слухання; законність доказів, які суд повинен брати до уваги, й обґрунтованість рішення. По-друге, принцип рівності сторін у змагальному процесі. По-третє, заборона втручання законодавця у процес здійснення правосуддя шляхом прийняття або зміни законодавчих актів, які володіють зворотною силою і створюють передумови сприятливого для держави результату судового розгляду, звільняють одну зі сторін від виконання цивільно-правового обов’язку чи цивільно-правової відповідальності без згоди іншої сторони. По-четверте, принцип правової певності, відповідно до якого остаточні судові рішення є обов’язковими і повинні виконуватися [8, с. 13].

Як вказує С. Шевчук, слід розрізняти право на доступ до судів і право на правовий захист прав та інтересів. Якщо перше стосується фактичного доступу до установ судової системи, включаючи фінансові перешкоди у вигляді надмірного судового мита та судових витрат, апеляцію та строки позовної давності, то друге — питання імунітетів та предметної юрисдикції судів [9, с. 239]. “Право на суд” у доктрині Європейського суду з прав людини має дещо ширше значення і складається з трьох основних елементів:

1) “суд”, який встановлений відповідно до закону і відповідає вимогам незалежності та неупередженості;

2) такий суд повинен мати достатньо широку компетенцію для вирішення всіх аспектів спору чи обвинувачення, до яких застосовується ст. 6;

3) особа повинна мати *доступ до такого суду* [10].

Право на доступ до суду — третій елемент права на суд — означає, що особа повинна мати можливість подати справу на розгляд, а суд повинен розглянути її без зайвих та неналежних правових чи практичних перешкод. Таке право покладає на державу як негативний обов’язок — утриматися від створення неналежних процесуальних перешкод для доступу до суду, так і позитивний — забезпечити практичний та ефективний доступ до суду [10]. Позитивний обов’язок може включати вжиття заходів, спрямованих або на забезпечення безоплатної правової допомоги або на спрощення судової процедури [9, с. 288].

Зважаючи на те, що відповідно до ст. 17 Закону України “Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини” суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права [11], слід також навести окремі положення з практики Європейського суду з прав людини.

Зокрема, як зазначив Європейський суд з прав людини у справі *Golder v. the United Kingdom* (1975, § 35), якби ч. 1 ст. 6 розумілась як така, що стосується винятково провадження у справі, що вже розпочате в суді, договірна держава могла б, не порушуючи цього положення, позбутися судової системи чи обмежити судову юрисдикцію щодо певних видів провадження і доручити такі справи іншим органам, які залежать від уряду. Такі припущення, які є невіддільними від небезпеки свавільної влади, мали б серйозні наслідки, які прямо суперечать згаданим принципам і які Суд не може залишити поза увагою (*Lawless v. Ireland* (1961), § 52, та *Delcourt v. Belgium* (1970), §§ 14–15). Було б неприйнятним, на думку Суду, якби частина 1 статті 6 детально визначала процесуальні гарантії сторонам у судовому провадженні, не забезпечивши, насамперед, того, без чого користування такими гарантіями було б неможливим, а саме **доступ до суду**. Характеристики справедливості, публічності та оперативності судового провадження були б марними за відсутності судового провадження [12].

У справі *Fayed v. the United Kingdom* (1994), § 65, Європейський суд з прав людини вказав про те, що наявність в особи вимоги, яка є підставою для судового провадження, залежить не тільки від матеріального змісту, відповідного цивільного права, визначеного в національному праві, а й від наявності **процесуальних перешкод**, що унеможливають чи обмежують можливість подання ймовірного позову до суду [13].

Відповідно до абз. 2 п. 71 Рішення Європейського суду з прав людини від 25 липня 2002 р. у справі *Sovtransavto Holding v. Ukraine* Суд виявив, що касаційна скарга заявника не була розглянута по суті у зв'язку з недотриманням **формальностей**, передбачених законодавством, що могло б дати підстави для висновку, що заявник не вичерпав внутрішні засоби правового захисту. Однак Суд нагадує, що відповідно до його прецедентної практики щодо правил вичерпання внутрішніх засобів правового захисту це правило повинно застосовуватися з певною гнучкістю і без надзвичайного формалізму, воно не застосовується автоматично і не має абсолютного характеру; перевіряючи його виконання, слід звертати увагу на обставини справи. Він вважає, що ці міркування застосовуються з відповідними змінами до цієї справи [14].

Слід звернути увагу на проведення дослідження оцінки рівня задоволеності громадян якістю окремих аспектів функціонування судів. Зокрема громадська організація “Подільська правозахисна фундація” протягом жовтня 2008 року — вересня 2009 року на території міста Хмельницького реалізувала проект “Громадський моніторинг дотримання міжнародних стандартів діяльності судів у м. Хмельницькому”, яким було охоплено м. Хмельницький (дослідження проводилися у Хмельницькому міськрайонному суді Хмельницької області, Хмельницькому окружному адміністративному суді та Господарському суді Хмельницької області; предметом моніторингу були такі міжнародні стандарти, як доступність правосуддя для населення та своєчасність розгляду справ) [15]; а також у 2012 році проводила опитування громадської думки з використанням методології карток громадянського звітування щодо оцінки якості окремих аспектів діяльності Вінницького апеляційного адміністративного суду та Вінницького окружного адміністративного суду [16], Кам'янець-Подільського міськрайонного суду Хмельницької області та Апеляційного суду Хмельницької області.

Під час дослідження 2012 року при оцінюванні рівня задоволеності роботою суду його відвідувачами використовувалися такі критерії:

— фізична доступність суду (тобто чи є перешкоди у доступі до приміщень суду через обмеження охорони; чи зручно дістатись до будівлі суду громадським транспортом; чи дозволяв графік роботи канцелярії суду вчасно та безперешкодно вирішувати справи у суді; чи завжди вдавалося додзвонитися до суду та отримати потрібну інформацію телефоном; можливість здійснення витрат на послуги адвоката (юриста-консультанта) в разі необхідності; чи зручно паркувати автомобіль (достатньо

паркувальних місць) біля будівлі суду; чи можуть люди з обмеженими можливостями безперешкодно потрапити до приміщення суду і користуватися послугами суду);

- зручність та комфортність перебування в суді;
- повнота та ясність інформації (чи повною мірою задовольняє наявна в суді інформація щодо розташування кабінетів, залів судових засідань, інших приміщень; чи повною мірою задовольняє наявна в суді інформація щодо правил допуску в суд та перебування в ньому; чи зручно у суді розташовані інформаційні стенди (дошки об'яв); чи повною мірою задовольняє наявна в суді інформація щодо справ, які призначені до розгляду; чи повною мірою задовольняє наявна в суді інформація щодо зразків документів (заяв, клопотань тощо); чи знайшли на сторінці суду в Інтернеті потрібну інформацію);

- дотримання термінів судового розгляду (чи вчасно отримували повістки та повідомлення про розгляд справи: чи обґрунтованими є затримки / перенесення слухань у розгляді справи; чи було враховано побажання при призначенні дня та часу засідання; чи вчасно (відповідно до графіку) розпочалося останнє засідання по справі);

- сприйняття роботи працівників апарату суду;
- сприйняття роботи судді;
- якість судового рішення [16, с. 5].

Отже, окреслимо основні проблеми забезпечення доступу до адміністративного суду:

1) *визначення юрисдикції адміністративних судів, недосконала предметна та територіальна підсудність*. Так, визначивши предмет позову, особа при зверненні до місцевого загального суду часто не може зорієнтуватись, яким процесуальним законом керуватись — Кодексом адміністративного судочинства України (далі — КАС України) [17] чи Цивільним процесуальним кодексом України [18]. Підтримуємо думку М. І. Смоковича про те, що чітке розмежування судових юрисдикцій, правильне визначення адміністративної юрисдикції сприятиме посиленню гарантій забезпечення дотримання принципів законності та реалізації принципу доступності судочинства в адміністративних судах [19, с. 268].

При визначенні адміністративної юрисдикції слід керуватись загальними та особливими критеріями відмежування адміністративної юрисдикції від інших судових юрисдикцій:

- наявність суб'єкта владних повноважень у такому спорі;
- предмет спору, який визначається в результаті реалізації цим суб'єктом своїх функцій та повноважень;
- характер спірних правовідносин, які повинні бути публічними;
- звернення суб'єкта владних повноважень до суду в установлених законодавством випадках;
- заявлення вимоги про відшкодування шкоди разом із вимогою, вирішення якої належить до компетенції адміністративних судів;
- виникнення спору під час прийняття, проходження, звільнення з публічної служби;
- виникнення спору, який впливає з правовідносин щодо укладення, виконання та розірвання адміністративного договору;
- виникнення спору щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму [19, с. 268–269].

Так само позивачу важко визначити, до якого саме адміністративного суду першої інстанції — окружного адміністративного суду чи суду загальної юрисдикції (загального суду) — слід подавати позовну заяву. Тому для уникнення плутанини з визначенням предметної підсудності адміністративних справ вважаємо доцільним (враховуючи зарубіжний досвід) створення повністю самостійної системи адміністративних судів. Це дозволить замінити змішану систему адміністративної юстиції (при якій у першій інстанції справи розглядаються місцевими загальними

та спеціалізованими (окружними адміністративними) судами) на окрему систему адміністративних судів. При цьому слід враховувати такий досить вагомий фактор забезпечення доступу до суду, як територіальне розміщення адміністративних судів, оскільки на сьогодні в кожній області функціонує лише один окружний адміністративний суд; до того ж апеляційні адміністративні суди знаходяться по одному в апеляційному окрузі, тобто до одного апеляційного адміністративного суду можуть бути оскаржені судові рішення адміністративних судів першої інстанції кількох областей. Зважаючи на зазначене вище, необхідно реформувати систему адміністративних судів, у тому числі більше територіально наблизити апеляційні адміністративні суди.

Не зовсім досконало визначена у КАС України територіальна підсудність, наприклад, якщо, за загальним правилом визначення територіальної підсудності, адміністративна справа розглядається адміністративним судом за місцезнаходженням відповідача, то зовсім протилежне передбачено КАС України у справах про обмеження щодо реалізації права на мирні зібрання: відповідно до ч. 1 ст. 182 КАС України [17] органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування негайно після одержання повідомлення про проведення зборів, мітингів, походів, демонстрацій тощо мають право звернутися до *окружного адміністративного суду за своїм місцезнаходженням* із позовною заявою про заборону таких заходів чи про інше обмеження права на мирні зібрання (щодо місця чи часу їх проведення тощо), тобто у такому разі позов подається за місцезнаходженням позивача. Розглянемо приклад: громадська організація планує провести у Шепетівці мітинг, проте у випадку бажання відповідних суб'єктів владних повноважень обмежити право на мирні зібрання позов буде подаватися до Хмельницького окружного адміністративного суду. Тому, щоб взяти участь у судовому засіданні, представники громадської організації вимушені будуть їхати у Хмельницький, а не продовжувати підготовку до мітингу. Натомість слід змінити вказану норму КАС України, оскільки як визначено територіальну підсудність при розгляді справ за адміністративними позовами про усунення обмежень у реалізації права на мирні зібрання у ч. 1 ст. 183 КАС України [17]: організатор (організатори) зборів, мітингів, походів, демонстрацій чи інших мирних зібрань мають право звернутися *до адміністративного суду за місцем проведення цих заходів* із позовною заявою про усунення обмежень у реалізації права на мирні зібрання з боку органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, повідомлених про проведення таких заходів.

2) *отримання якісної первинної та вторинної правової допомоги малозахисними верствами населення*. Так, ст. 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. закріплює право на ефективний засіб юридичного захисту [20]. Конституція України у ст. 59 визначає, що кожен має право на правову допомогу [21]. Проте складання процесуальних документів є вторинною правовою допомогою і надається лише вразливим категоріям осіб.

Відповідно до п. 3 Прикінцевих та перехідних положень Закону України “Про безоплатну правову допомогу” центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги з 1 січня 2013 р. забезпечують надання правової допомоги особам, зазначеним у пп. 3–7 ч. 1 ст. 14 вказаного Закону. Згідно з п. 6 Прикінцевих та перехідних положень Закону України “Про безоплатну правову допомогу” надання безоплатної правової допомоги особам, зазначеним у пп. 1, 2, 8–12 ч. 1 ст. 14 Закону, забезпечується поетапно починаючи з 1 січня 2014 р. Проте лише з 1 січня 2017 р. безоплатна вторинна правова допомога надаватиметься в повному обсязі всім категоріям осіб, передбаченим ст. 14 Закону [22]. Все ж позитивним положенням Закону України “Про безоплатну правову допомогу” є норма ст. 8 Закону, відповідно до якої право на безоплатну первинну правову допомогу згідно з Конституцією України та цим Законом мають усі особи, які перебувають під юрисдикцією України [22].

При цьому слід враховувати, що безоплатна первинна правова допомога включає такі види правових послуг:

- 1) надання правової інформації;
- 2) надання консультацій і роз'яснень з правових питань;
- 3) складення заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім документів процесуального характеру);
- 4) надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації.

Справді, дуже важливим є прийняття чинного на сьогодні Закону України “Про безоплатну правову допомогу” від 2 червня 2011 р. [22], проте зараз *не надається вторинна правова допомога*, а юридичні послуги дороговартісні; досить частими є випадки надання неякісної правової допомоги. Саме у зв'язку з названими обставинами особа, чії права в адміністративно-правовій сфері порушені, фактично може втратити право на судовий захист у зв'язку зі спливом строку звернення до суду (наприклад, у справах щодо виборчих спорів він обчислюється днями), якщо така особа згаяла час на підготовку процесуальних документів самостійно, а не скористалася допомогою кваліфікованих юристів.

До того ж слід звернути увагу на нерівність ресурсів, наявних у сторін адміністративного процесу: якщо у суб'єктів владних повноважень наявне фінансування, як правило, апарат, юридичний відділ, то фізичні чи юридичні особи представляють свої інтереси самостійно, використовуючи власні ресурси та знання. До того ж працівники суб'єктів владних повноважень виконують свої обов'язки з представництва інтересів органу державної влади, органу місцевого самоврядування протягом робочого часу, який збігається з часом роботи канцелярії суду. Тому графік роботи канцелярії судів потрібно змінити таким чином, щоб можна було подавати документи протягом усього робочого дня без обідньої перерви впродовж всього тижня. Щоб реалізувати таку пропозицію, слід внести зміни у графік роботи: одним працівникам перенести обідню перерву раніше, іншим — пізніше, тоді канцелярія працюватиме безперервно, і всі зможуть здавати документи у свій вільний час.

Безумовно, найкращий вихід для осіб, які хочуть захистити свої права та інтереси, — це звернення до юридичних клінік при вищих навчальних закладах та до громадських організацій, які спроможні надати якісну правову допомогу. Крім того, вважаємо, що, враховуючи завдання адміністративного судочинства, доки ще чинне положення ч. 3 ст. 105 КАС України [17] (“на прохання позивача службовцем апарату адміністративного суду *може бути надана допомога* в оформленні позовної заяви”), у приміщеннях адміністративних судів працівникам апарату доцільно вести прийом осіб з метою роз'яснення процедури звернення до суду і надання допомоги у складанні процесуальних документів.

Позитивною новелою є доповнення КАС України згідно із Законом України “Про судоустрій і статус суддів” від 7 липня 2010 р. [1] нормою ч. 2 ст. 105 КАС України [17], відповідно до якої письмова позовна заява може бути складена шляхом заповнення бланка позовної заяви, наданого судом. Тому суд повинен бути забезпечений відповідними бланками. Але при цьому в апараті суду потрібно мати відповідальних за це працівників, а також проводити для таких осіб спеціальне навчання та забезпечити суди необхідною кількістю комп'ютерів, папером тощо.

3) *досить висока ставка судового збору*. Так, порівняємо суми, які особи повинні були сплачувати відповідно до Декрету Кабінету Міністрів України “Про державне мито” [23] та з 1 листопада 2011 р. сплачують згідно із Законом України “Про судовий збір” [24]. Так, якщо ставка державного мита із скарг на неправомірні дії органів державного управління і службових осіб, які обмежують права громадян, становила 0,2 неоподаткованого мінімуму доходів громадян (тобто 3,40 грн.), то ставка судового збору за подання до адміністративного суду адміністративного позову майнового характеру — 1 відсоток розміру майнових вимог, але не менше 0,1 розміру

мінімальної заробітної плати (тобто 114,70 грн.) та не більше 2 розмірів мінімальних заробітних плат (тобто 2 294 грн.), а немайнового характеру — 0,03 розміру мінімальної заробітної плати (тобто 34,41 грн.). Якщо ставка державного мита із апеляційних скарг на рішення судів і скарг на рішення, що набрали законної сили становила, 50 відсотків ставки, що підлягає сплаті при поданні позовної заяви, іншої заяви й скарги, а з майнових спорів — ставки, обчисленої виходячи з оспорюваної суми (тобто від 1,70 грн.), то ставка судового збору за подання до адміністративного суду апеляційної скарги на рішення суду, заяви про приєднання до апеляційної скарги на рішення суду та за подання до адміністративного суду заяви про перегляд судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами — 50 відсотків ставки, що підлягає сплаті при поданні позовної заяви (тобто 17,21 грн.), а у разі подання позовної заяви майнового характеру — 50 відсотків ставки, обчисленої виходячи з оспорюваної суми (тобто від 57,35 грн. до 1 147 грн.); ставка судового збору за подання до адміністративного суду касаційної скарги на рішення суду, заяви про приєднання до касаційної скарги на рішення суду та за подання до адміністративного суду заяви про перегляд судових рішень Верховним Судом України — 70 відсотків ставки, що підлягає сплаті при поданні позовної заяви (тобто 24,09 грн.), а у разі подання позовної заяви майнового характеру — 70 відсотків ставки, обчисленої виходячи з оспорюваної суми (тобто від 80,29 грн. до 1 605,80 грн.).

4) *неналежне матеріально-технічне забезпечення суду*. Зокрема не всі адміністративні суди забезпечені:

— належно оформленими вивісками про час роботи суду, графік прийому громадян головою суду, суддями;

— інформаційними стендами із зразками оформлення процесуальних документів, пам'ятками учасника адміністративного судочинства, графіком розгляду справ;

— пандусами та спеціальними поручнями для людей з обмеженими можливостями;

— окремими кімнатами для ознайомлення з матеріалами справи, ксерокопіювальними апаратами, місцями очікування та оформлення документів;

— достатньою кількістю залів судового засідання;

— зручними широкими коридорами;

— табличками із зазначенням прізвищ суддів та ін.

5) *недотримання строків розгляду адміністративних справ та несвоєчасне виготовлення тексту судових рішень*. Так, судові засідання переносяться як з поважних причин, так і допускаються порушення строків розгляду справи внаслідок безпідставного затягування процесу шляхом задоволення клопотань про призначення експертиз, висновки яких суттєво не вплинуть на результати вирішення спору. Судом безпідставно неодноразово задовольняються клопотання сторін про відкладення розгляду справи для надання їм можливості подати докази та інше. Мають місце факти безпідставного перенесення судових засідань.

Суттєво впливає на дотримання строків розгляду адміністративних справ також навантаження на суддів. Так, до одного судді окружного адміністративного суду у 2012 році в середньому надходило по 43 матеріали проти 52 — у попередньому році. На зменшення цього показника у звітному періоді, крім зменшення загальної кількості справ і матеріалів, що надійшли на розгляд цих судів, вплинула проведена робота щодо заповнення суддівського корпусу окружних адміністративних судів. Водночас в окремих адміністративних судах спостерігаються значні відхилення від середнього показника. Так, найбільший показник середньомісячного надходження матеріалів на розгляд до одного судді спостерігався в Миколаївському окружному адміністративному суді — 76 позовних заяв, що в 1,8 раза більше за середній показник. Такий показник Сумського (68) та Житомирського (63) окружних адміністративних судів перевищив середній показник майже у 1,5 раза. Разом із

цим в Одеському, Чернігівському та Івано-Франківському окружних адміністративних судах середньомісячне надходження матеріалів на розгляд до одного судді становило по 29, 28 та 20 матеріалів відповідно [25]. Відповідно до статистичних даних, у 2012 році до одного судді Вищого адміністративного суду України всередньому надходило 184 матеріали щомісяця проти 194 — в аналогічному періоді 2011 року. Середній показник кількості судових рішень, якими закінчено розгляд справ і матеріалів, становив 227 судових рішень проти 119 — у 2011 році. Цей показник є найвищим за останні роки [26].

Отже, для вдосконалення роботи адміністративних судів необхідно в КАС України [17] внести зміни щодо запобігання зловживання сторонами своїми процесуальними правами, а також щодо збільшення строків оскарження ухвал та постанов суду. При перевищенні навантаження на суддів доцільно збільшити штат адміністративних судів.

Клименко К. О. робить висновок, що головними перешкодами доступності адміністративного судочинства можуть стати такі, як велика завантаженість суддів адміністративних судів, віддаленість адміністративних судів від населення та формалізм. З іншого боку, забезпеченню доступності адміністративного судочинства слугує:

- 1) право на звернення до суду для відкриття провадження в адміністративній справі та порядок реалізації цього права;
- 2) територіальне розташування адміністративних судів;
- 3) відсутність матеріальних перешкод (судові витрати, надання правової допомоги та платних послуг);
- 4) встановлення такого порядку судового розгляду адміністративної справи, що забезпечує можливість безпосереднього здійснення особами, які беруть участь у справі, процесуальних прав у всіх інстанціях (особиста участь, мова, перекладач тощо) [27, с. 144].

Варто вказати, що питання доступу до адміністративного суду було предметом розгляду і в Конституційному Суді України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо невідповідності Конституції України (неконституційності) пункту 5 частини четвертої статті 328 Цивільного процесуального кодексу України, пункту 5 частини п'ятої статті 214 Кодексу адміністративного судочинства України. Так, одним із аспектів, що стосуються справи, є питання, чи можна вважати позбавлення осіб повторно подавати касаційні скарги на те саме рішення суду у випадках відмови їм у відкритті касаційного провадження у зв'язку із необґрунтованістю касаційної скарги і відсутністю в ній доводів про необхідність перевірки матеріалів справи таким, що обмежує конституційне право кожного на доступ до правосуддя?

У абз. 5 підп. 3.2 п. 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 11 березня 2010 р. № 8-рп/2010 у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення термінів “найвищий судовий орган”, “вищий судовий орган”, “касаційне оскарження”, які містяться у ст. 125, 129 Конституції України [28], вказано, що у справі “Сокурєнко і Стригун проти України” Європейський суд з прав людини зазначив, що “стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод не зобов'язує держав-учасників Конвенції створювати апеляційні чи касаційні суди. Однак там, де такі суди існують, необхідно дотримуватись гарантій, визначених у статті 6” (п. 22 мотивувальної частини Рішення від 20 липня 2006 р.).

Потрібно розглянути значення касаційного оскарження. Так, у абз. 3 підп. 3.4 п. 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 11 березня 2010 р. № 8-рп/2010 у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення термінів “найвищий судовий орган”, “вищий судовий орган”, “касаційне оскарження”, які містяться у ст. 125, 129 Конституції України, зазначено, що касаційна інстанція реалізує свої процесуальні права в

межах касаційного провадження виключно для перевірки правильності юридичної оцінки обставин справи у рішеннях судів першої та апеляційної інстанцій [28].

В абз. 3 підп. 3.1 п. 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 11 грудня 2007 р. № 11–рп/2007 у справі за конституційним зверненням громадянина Касьяненка Бориса Павловича щодо офіційного тлумачення положень пункту 8 частини третьої статті 129 Конституції України, частини другої статті 383 Кримінально-процесуального кодексу України [29] вказано, що *реалізацією права особи на судовий захист є можливість оскарження судових рішень у судах апеляційної та касаційної інстанцій. Перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядку гарантує відновлення порушених прав і охоронюваних законом інтересів людини і громадянина.*

Крім того, слід звернути увагу на те, що аналіз норм КАС України свідчить про те, що на сьогодні у процесуальному законодавстві *немає критеріїв обґрунтованості касаційної скарги*, якими також повинен керуватися суддя-доповідач при вирішенні питання про відкриття касаційного провадження у справі. Відповідно, суддя-доповідач не має критеріїв для визначення того, чи є касаційна скарга обґрунтованою і чи викладені в ній доводи не викликають необхідності перевірки матеріалів справи. При цьому ст. 212 КАС України містить лише норми, які передбачають вимоги до касаційної скарги, а саме словосполучення “касаційна скарга є необґрунтованою, і викладені в ній доводи не викликають необхідності перевірки матеріалів справи” є оціночним та вимагає законодавчої конкретизації. Отже, у такому разі не можна навіть застосувати аналогію закону, тому треба *застосувати аналогію права* (а саме *принцип верховенства права*), відповідно до якого людина, її права є найвищою цінністю, а обов’язок держави — забезпечити належний захист прав особи.

Безумовно, реалізація принципу верховенства права та забезпечення доступу до суду неможливі без наявності *незалежних та неупереджених судів*, оскільки відповідно до ч. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку *незалежним і безстороннім судом*, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов’язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення [20].

Відповідно до п. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції України однією із основних засад судочинства є *забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом* [21]. В абз. 2 підп. 3.4 п. 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 11 березня 2010 р. № 8–рп/2010 у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення термінів “найвищий судовий орган”, “вищий судовий орган”, “касаційне оскарження”, які містяться у ст. 125, 129 Конституції України [28], вказано, що Конституційний Суд України наголошував: “Правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно *відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах*”. Тому оскільки законодавчо не визначено критерії для встановлення обґрунтованості касаційної скарги, то логічно можуть виникнути сумніви щодо неупередженості судді при вирішенні питання про відкриття касаційного провадження у справі та прийняття ним відповідно неупередженого та справедливого рішення.

Європейський суд з прав людини встановив подвійний критерій визначення безсторонності суду, який складається з двох основних елементів:

- 1) *суб’єктивного*, тобто чи були члени судової установи особисто безсторонніми;
- 2) *об’єктивного*, тобто чи сприймався суд, з об’єктивного погляду, достатньо неупередженим і чи були гарантії безсторонності достатніми у цій конкретній ситуації для виключення будь-якого обґрунтованого сумніву щодо цього [9, с. 248].

Європейський суд з прав людини неодноразово у своїх рішеннях звертав увагу на незалежність та неупередженість суду. Так, у п. 78 рішення Європейського суду з прав людини у справі *Campbell and Fell v. the United Kingdom* [30] зазначено, що при визначенні того, чи може певний орган вважатися “незалежним” як від виконавчої влади, так і від сторін у справі (§ 55 рішення у справі *Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium*, 1981), Європейський суд з прав людини звернув увагу на процедуру призначення членів Ради відвідувачів, тривалість їхньої служби як таких (те саме рішення, § 57), існування гарантій від тиску на них (§ 27 рішення у справі *Piersack v. Belgium*, 1982), а також на те, чи має ця організація зовнішні атрибути незалежності (§ 31 рішення у справі *Delcourt v. Belgium*, 1970).

Як відмітив Європейський суд з прав людини у справі *Fey v. Austria* (1993), § 28), наявність неупередженості в значенні ч. 1 ст. 6 має бути визначена відповідно до суб’єктивного тесту, тобто на основі персонального переконання окремого судді в конкретній справі, а також відповідно до об’єктивного тесту, що полягає в оцінці того, чи згаданий суддя надав достатні гарантії, що виключають будь-які обґрунтовані сумніви щодо цього [31].

У справі *Morris v. the United Kingdom* (2002) (§ 58) Європейський суд з прав людини пояснив: “Щодо питання “безсторонності” існують два аспекти цих вимог. По-перше, Суд має бути суб’єктивно вільним від особистої упередженості чи необ’єктивності. По-друге, він має також бути безстороннім з об’єктивного погляду, для чого він повинен надати істотні гарантії, щоб виключити будь-які обґрунтовані сумніви щодо цього. Концепції незалежності та об’єктивної неупередженості тісно пов’язані, і, як у справі *Findlay v. the United Kingdom*, Європейський суд з прав людини розглядатиме їх разом, як вони стосуються цієї справи [32]. При цьому особиста чи суб’єктивна безсторонність презюмується, доки не доведено інше [33]. У межах суб’єктивного тесту заявник повинен надати докази щодо упередженості суду [9, с. 249].

Як вказано у п. 30 рішення Європейського суду з прав людини у справі *Piersack v. Belgium*, хоча неупередженість зазвичай означає відсутність упередженої і її відсутність або, навпаки, наявність, може бути перевірена різними способами відповідно до ч. 1 ст. 6 Конвенції. У цьому контексті можна провести різницю між суб’єктивним підходом, що має на меті визначити особисті переконання цього судді в конкретній справі, та об’єктивним підходом, який визначає, чи були достатніми гарантії з боку судді, аби виключити будь-які правомірні сумніви з цього приводу.

Щодо першого підходу Суд зазначає, що заявник висловив вдячність панові Ван де Валле за його особисту безсторонність; у нього самого не було жодних причин сумніватися в цьому, а *презумпція особистої безсторонності діє, доки не доведено протилежне* (§ 58 рішення у справі *Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium*, 1981).

Однак неможливо обмежуватися тільки суб’єктивним тестом. У цьому аспекті навіть зовнішнє сприйняття може мати певне значення (§ 31 рішення у справі *Delcourt v. Belgium*, 1970). Як зазначає у своєму рішенні від 21 лютого 1979 р. касаційний суд Бельгії, будь-який суддя, стосовно якого існують обґрунтовані підстави для сумніву в його безсторонності, повинен вийти зі складу суду, що розглядає справу. Інакше підривається довіра, якою повинен користуватися в демократичному суспільстві суд [33].

Загальні критерії здійснення об’єктивного тесту Європейський суд з прав людини визначив таким чином [9, с. 250]: “Відповідно до об’єктивного тесту має бути визначено, чи існують, виходячи з особистої поведінки судді, переконливі факти, які можуть викликати сумніви щодо його безсторонності. Щодо цього навіть зовнішні прояви мають велике значення. Головне тут довіра, яку суди повинні викликати в громадськості та понад усе, що стосується кримінальних проваджень, в обвинуваченого. Відповідно будь-який суддя, стосовно якого існують обґрунтовані

причини побоювань у недостатній безсторонності, повинен вчинити самовідвід (*mutatis mutandi*, § 26 рішення у справі *De Cubber v. Belgium*, 1984)».

Як зазначив Європейський суд з прав людини у п. 46–48 рішення у справі *Hauschildt v. Denmark*, наявність безсторонності з метою п. 1 ст. 6 має визначатися за допомогою суб'єктивного критерію, тобто оцінювання особистого переконання конкретного судді в цій справі, а також за допомогою об'єктивного критерію, тобто з'ясування того, чи надав цей суддя достатні гарантії для виключення будь-якого законного сумніву з цього приводу. Щодо суб'єктивного критерію заявник не стверджував ані в Комісії, ані в Суді, що судді, про яких ідеться, виявляли особисту упередженість. У будь-якому випадку особиста упередженість судді має бути презумпцією, доки не з'являться докази на користь протилежного, а в цій справі таких доказів не було. Отже, можна застосувати лише об'єктивний критерій. Згідно з об'єктивним критерієм слід встановити, чи існують, якщо зовсім не брати до уваги особисту поведінку судді, легко з'ясовувані факти, які можуть ставити під сумнів його безсторонність. З цього погляду навіть виступи можуть мати певне значення. Найголовніше — це довіра, яку в демократичному суспільстві повинні мати суди у громадськості і передусім (у разі кримінального провадження) в обвинуваченого. Отже, будь-який суддя, щодо безсторонності якого є законні підстави для побоювань, повинен дати відповідь. Це означає, що при з'ясуванні в цій справі питання про те, чи існують законні підстави для побоювання щодо відсутності безсторонності у певного судді, позиція обвинуваченого має важливе, але не вирішальне значення (§ 31 рішення у справі *П'єрсака* від 1 жовтня 1982 р. [33]). Вирішальним при цьому є те, чи можуть бути ці побоювання об'єктивно виправдані [34].

Вважаємо недоцільним вирішення питання про відкриття касаційного провадження за відсутності у суддів матеріалів справи, оскільки відповідно до ч. 4 ст. 11 КАС України [17] суд вживає передбачені законом заходи, необхідні для з'ясування всіх обставин у справі, у тому числі щодо виявлення та витребування доказів з власної ініціативи. Вважаємо, що зазначений принцип також повинен застосовуватись і на етапі вирішення питання про відкриття касаційного провадження у справі. Також слід зазначити, що КАС України встановлює вимоги до законності й обґрунтованості будь-яких судових рішень, включаючи ухвали про відкриття або про відмову у відкритті касаційного провадження у справі. Так, згідно з ч. 3 ст. 159 КАС України обґрунтованим є рішення, ухвалене судом на підставі повно і всебічно з'ясованих обставин в адміністративній справі, підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні [17].

Зазначимо, що, незважаючи на одноосібне вирішення суддею-доповідачем суду апеляційної інстанції питання про відкриття апеляційного провадження, суддею-доповідач приймає обґрунтоване рішення, маючи можливість ознайомитися з матеріалами справи. Тому вважаємо, що прийняття обґрунтованого рішення про відкриття касаційного провадження суддею-доповідачем суду касаційної інстанції можливе лише на підставі ознайомлення з матеріалами справи. Отже, вважаємо необхідним обов'язкове направлення до суду касаційної інстанції самої справи.

Відповідно до ст. 64 Конституції України конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені ст. ст. 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції України [21].

Відповідно до ч. 3 ст. 22 Конституції України при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод. Заслужує на увагу те, що ч. 5 ст. 214 КАС України доповнено пунктом 5, щодо якого подано конституційне подання народними депутатами України, згідно із Законом України № 4054–VI від 17 листопада 2011 р. Із вказаного

логічно випливає, що *до набрання чинності зазначеним законом права особи були більш захищені, а на сьогодні вони стали обмеженими у зв'язку з можливістю відмови суддею відкрити касаційне провадження у справі.*

Як зазначено в Аналітичному огляді стану здійснення судочинства Вищим адміністративним судом України у 2012 році, зміни, що відбулися у процесуальному законодавстві (зменшення складу суду касаційної інстанції, *доповнення підстав відмови у відкритті касаційного провадження*), збільшення кількості суддів у Вищому адміністративному суді України дозволило забезпечити розгляд 60 % справ і матеріалів. У 2011 році цей показник становив 40 %. Характерним для звітного періоду є те, що з початку року вперше за останні роки показник розгляду справ і матеріалів перевищив показник надходження, тобто тенденція до накопичення залишку нерозглянутих справ і матеріалів, яка мала місце впродовж попередніх років, у зв'язку зі значним надходженням справ змінилася. Упродовж 2012 року кількість справ і матеріалів, що очікують розгляду, почала зменшуватися [26].

Слід зауважити, що відповідно до ч. 4 ст. 55 Конституції України кожен має право *після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна* [21]. Вважаємо, що позбавлення осіб права повторно подавати касаційні скарги на те саме рішення суду у випадках відмови їм у відкритті касаційного провадження у зв'язку із необґрунтованістю касаційної скарги і відсутністю в ній доводів про необхідність перевірки матеріалів справи є таким, що обмежує конституційне право кожного на доступ до правосуддя, тому що у такому разі особа не може використати всі національні механізми захисту своїх прав та відповідно звернутися у міжнародні судові установи.

Принцип доступності до правосуддя є міжгалузевим принципом, який розповсюджує свою дію на усі види судочинства, в тому числі і на адміністративне. Завдяки йому особа може безперешкодно звернутися до суду за захистом своїх прав та отримати судовий захист. Однак на практиці цей принцип втілюється не повністю, що призводить до втрати довіри до суду.

Можна виділити такі основні проблеми забезпечення доступу до адміністративного суду:

- визначення юрисдикції адміністративних судів та недосконала предметна і територіальна підсудність;
- надання якісної первинної та вторинної правової допомоги;
- висока ставка судового збору;
- недостатня територіальна наближеність апеляційних адміністративних судів;
- створення належної судової інфраструктури;
- дотримання строків в адміністративному судочинстві.

Важливе значення має дослідження шляхів подолання вказаних проблем та внесення змін до чинного законодавства, що стане предметом дослідження наступних наукових статей.

Принцип верховенства права у випадку виникнення публічно-правового спору повинен діяти з моменту подання особою позовної заяви та до винесення рішення по суті справи і навіть на стадії виконання судового рішення. У зв'язку з цим, винесення неупередженого і справедливого рішення про відкриття касаційного провадження також повинно відповідати принципу верховенства права. Якщо особа використовує своє право на касаційне оскарження, то для реалізації такого права не повинно бути жодних перешкод. Вважаємо, що найбільш повно буде реалізований принцип пріоритету прав людини у випадку, коли питання про відкриття касаційного провадження будуть залежати не від одного судді-доповідача, а від колегії суддів, які будуть розглядати справу по суті, маючи можливість ознайомитися з матеріалами

справи. При цьому жодним чином не ставиться під сумнів професіоналізм суддів касаційної інстанції.

Позбавлення осіб права повторно подавати касаційні скарги на те саме рішення суду у випадках відмови їм у відкритті касаційного провадження у зв'язку із необґрунтованістю касаційної скарги і відсутністю в ній доводів про необхідність перевірки матеріалів справи *слід вважати таким, що обмежує конституційне право кожного на доступ до правосуддя.*

Список використаних джерел

1. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 07.07.2010 р. № 2453-VI [Текст] // ОВУ. — 2010. — № 55/1. — Ст. 1900.
2. Руденко, А. В. Реалізація принципу доступності в адміністративному судочинстві [Текст] / А. В. Руденко // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия "Юридические науки". — 2008. — Том 21 (60). — № 2. — С. 125–129.
3. Лужанський, А. В. Доступ до правосуддя: окремі проблеми законодавчого врегулювання [Текст] / А. В. Лужанський // Вісник Верховного Суду України. — 2010. — № 3 (115). — С. 26–34.
4. Овчаренко, О. М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 "Судоустрій; прокуратура та адвокатура" / О. М. Овчаренко. — Х., 2007. — 30 с.
5. Колеснікова, І. Доступність правосуддя в адміністративних судах як правова категорія: визначення сутності [Текст] / І. Колеснікова // Право і безпека. — 2011. — № 4 (41). — С. 121–125.
6. Овчаренко, О. М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації [Текст] : [монограф.] / О. М. Овчаренко. — Х. : Право, 2008. — 304 с.
7. Стефанюк, В. С. Судовий адміністративний процес [Текст] : [монограф.] / В. С. Стефанюк. — Х. : Консум, 2003. — 463 с.
8. Сакара, Н. Ю. Проблема доступності правосуддя у цивільних справах [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 "Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право" / Н. Ю. Сакара ; Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. — Х., 2006. — 23 с.
9. Шевчук, С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції [Текст] / С. Шевчук. — [вид. 2-е, випр., доп.]. — К. : Реферат, 2007. — 848 с.
10. Grotrian, A. Article 6 of the European Convention on Human Rights. The Right to Fair Trial [Текст] / A. Grotrian. — [Strasbourg] : Council of Europe Press ; Croton, N.Y. : Manhattan Pub. Co. [distributor], 1994. — 88 p.
11. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV [Текст] // ОВУ. — 2006. — № 12. — Ст. 792.
12. Judgment of the European Court of Human Rights in case of Golder v. the United Kingdom on February 21, 1975 [Electronic Resource] HUDOC | European Court of Human Rights. — URL : <http://hudoc.echr.coe.int/sites/fra/pages/search.aspx?i=001-57496>.
13. Judgment of the European Court of Human Rights in case of Fayed v. the United Kingdom on September 21, 1990 [Electronic Resource] HUDOC | European Court of Human Rights. — URL : <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57890>.
14. Judgment of the European Court of Human Rights in case of Sovtransavto Holding v. Ukraine on July 25, 2002 [Electronic Resource] HUDOC | European Court of Human Rights. — URL : <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-60634>.
15. Аналітичний звіт за результатами проекту "Громадський моніторинг дотримання міжнародних стандартів діяльності судів у м. Хмельницькому" [Текст] / Проект USAID "Справедливе правосуддя"; громадська організація "Подільська правозахисна фундація". — Хмельницький : ПП Заколотний М. І, 2009. — 67 с.
16. Оцінка рівня задоволеності громадян якістю окремих аспектів функціонування судів: Вінницького апеляційного адміністративного суду та Вінницького окружного адміністративного суду. Звіт за результатами дослідження [Текст] / Проект USAID "Справедливе правосуддя"; громадська організація "Подільська правозахисна фундація"; відп. Ірина Роїк. — Хмельницький, 2012. — 64 с.

17. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV [Текст] // ОВУ. — 2005. — № 32. — Ст. 1918.
18. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV [Текст] // ВВР. — 2004. — № 40–41, 42. — Ст. 492.
19. Смокович, М. І. Визначення юрисдикції адміністративних судів та розмежування судових юрисдикцій [Текст] : [монограф.] / М. І. Смокович. — К. : Юрінком Інтер, 2012. — 304 с.
20. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950 р., ратифікована Законом України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР [Текст] // ОВУ. — 1998. — № 13. — Ст. 270.
21. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР [Текст] // ОВУ. — 2010. — № 72/1. — Ст. 2598.
22. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI [Текст] // ВВР. — 2011. — № 51. — Ст. 577.
23. Про державне мито : Декрет Кабінету Міністрів України від 21.01.1993 р. № 7–93 [Текст] // ВВР. — 1993. — № 13. — Ст. 113.
24. Про судовий збір : Закон України від 08.07.2011 р. № 3674-VI [Текст] // ОВУ. — 2011. — № 59. — Ст. 2349.
25. Аналітичний огляд стану здійснення судочинства місцевими та апеляційними адміністративними судами у 2012 році [Електронний ресурс] Вищий адміністративний суд України. — URL : http://www.vasu.gov.ua/ua/generalization_court_practice.html?_m=publications&_t=rec&id=2746&fp=11.
26. Аналітичний огляд стану здійснення судочинства Вищим адміністративним судом України у 2012 році [Електронний ресурс] Вищий адміністративний суд України. — URL : http://www.vasu.gov.ua/ua/generalization_court_practice.html?_m=publications&_t=rec&id=2745&fp=11.
27. Клименко, К. О. Правозастосування в судовому адміністративному процесі України [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Клименко Кирило Олегович. — Ірпінь, 2008. — 194 арк.
28. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення термінів “найвищий судовий орган”, “вищий судовий орган”, “касаційне оскарження”, які містяться у статтях 125, 129 Конституції України від 11.03.2010 р. № 8 рп/2010 [Текст] // ОВУ. — 2010. — № 21. — Ст. 882.
29. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Касьяненка Бориса Павловича щодо офіційного тлумачення положень пункту 8 частини третьої статті 129 Конституції України від 11.12.2007 р. № 11–рп/2007 [Текст] // ОВУ. — 2008. — № 29. — Ст. 927.
30. Judgment of the European Court of Human Rights in case of Campbell and Fell v. the United Kingdom on June 28, 1984 [Electronic Resource] HUDOC | European Court of Human Rights. — URL : <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57456>.
31. Judgment of the European Court of Human Rights in case of Fey v. Austria from February 24, 1993 [Electronic Resource] HUDOC | European Court of Human Rights. — URL : <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57808>.
32. Judgment of the European Court of Human Rights in case of Morris v. the United Kingdom on February 26, 2002 [Electronic Resource] HUDOC | European Court of Human Rights. — URL : <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-60170>.
33. Judgment of the European Court of Human Rights in case of Piersak v. Belgium on October 1, 1982 [Electronic Resource] HUDOC | European Court of Human Rights. — URL : <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57557>.
34. Judgment of the European Court of Human Rights in case of Hauschildt v. Denmark on May 24, 1989 [Electronic Resource] HUDOC | European Court of Human Rights. — URL : <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57500>.

*Рекомендовано до друку кафедрою конституційного,
адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління та права
(протокол № 11 від 7 травня 2013 року)*

Надійшла до редакції 01.06.2013

Пидвальная М. З. Проблемы обеспечения доступа к административному суду

Исследовано понятие и сущность доступа к суду, проанализировано особенности доступа к административному суду. Использовано практику Европейского суда по правам человека. Проанализированы препятствия судебной защите прав лица и отдельные аспекты доступа к административному суду кассационной инстанции.

Ключевые слова: доступ к суду, верховенство права, административный суд, правосудие.

Pidvalna, M. Z. Problems of Providing Access to Administrative Court

In the article the definition and gist access to court are researched, features of access to the administrative court are analyzed. Practice of the European Court of Human Rights has been used. The court defense barriers of person's rights and some aspects of access to the administrative court of cassation instance have been analyzed.

Keywords: access to court, the rule of law, administrative court, justice.

